

Grażyna Kompel

**NAUCZANIE EUROPEJCZYKÓW KULTURY POLSKIEJ
NA POZIOMIE ŚREDNIM**

Zacznijmy od niezbędnych uściśleń. Przez poziom średni rozumiem cudzoziemców, którzy opanowali system gramatyczny języka polskiego oraz dysponują słownictwem ogólnym (w granicach 5000 słów) i specjalistycznym (około 1500 słów)¹. Przedstawiona tu propozycja odnosi się do studentów z krajów europejskich, ponieważ zakłada ogólną znajomość literatury i kultury kręgu śródziemnomorskiego wraz z jej periodyzacją oraz umiejętnością scharakteryzowania poszczególnych epok i prądów artystycznych. Została opracowana z myślą o słuchaczach, którzy zapoznali się wcześniej z krótką historią Polski. Na kurs kultury polskiej przeznaczono łącznie 150 godzin: 120 godz. dla studentów III roku (w tym 60 godz. wykładów i 60 godz. konwersatorium) oraz 30 godz. wykładów w semestrze zimowym roku IV.

Warto może dodać, iż relacjonowany program został praktycznie wykorzystany w Łotewskiej Akademii Kultury w Rydze na kierunku o nazwie: międzyregionalne związki kulturalne Łotwa – Polska. Pragnę dobitnie podkreślić, że prezentowana propozycja nie odnosi się ani do polonistyki ani do slawistyki uniwersyteckiej. Nie od rzeczy będzie też wspomnieć, że w zamierzeniach Akademii jej absolwenci mają być animatorami łotewskiego życia kulturalnego bądź managerami kultury zorientowanymi propolsko, profesjonalnie przygotowanymi do propagowania osiągnięć polskiej kultury na Łotwie. Potrzeby studentów wyznaczyły więc linię programu. Składa się on z dwu części – z historii kultury polskiej w ujęciu chronologicznym od

¹ Por. W. Martyniuk, *Nauczanie języka polskiego jako obcego (drugiego). Propozycja systemu certyfikowanego*, [w:] *Język polski jako obcy. Programy nauczania na tle badań współczesnej polszczyzny*, red. W. Miodunka, Kraków 1992, s. 164.

średniowiecza do współczesności (dla studentów roku III) oraz z ogólnej wiedzy o bieżącym życiu artystycznym i kulturalnym w Polsce (dla studentów roku IV).

Celem programu jest wydobywanie tych wszystkich wartości, które w powiązaniu z rozwojem kultury europejskiej świadczą o polskiej specyfice. W przedstawionej propozycji w sposób szczególny wyróżnione są fakty kulturowe stanowiące nasz rodzimy, oryginalny wkład do kultury powszechnej. Autorce przyświecała także inna myśl: „[...] dokonania czasów minionych wciąż budzą nasze serdeczne zainteresowanie, ponieważ – i o tyle jedynie, o ile rozpoznajemy w nich, mimo wszystkie różnice kostiumu, świadectwo pokrewnego nam ducha. Znaczący to, że przeszłość ma wartość kulturową, o ile jest teraźniejszością lub może być przyszłością”². Z tego względu cały szereg zagadnień pasjonujących wnikliwego badacza, ale z punktu widzenia współczesności – martwych, wyeliminowano.

Zgodnie z sugestią glottodydaktyków, aby informacje kulturoznawcze podawane były już na początku nauki języka obcego³ starałam się w ciągu dwóch pierwszych lat lektoratu wprowadzać terminologię specjalistyczną z uwzględnieniem owej wiedzy kulturoznawczej.

Oto wybrana lista zagadnień:

- Zakres pojęcia *kultura*, próba definicji, wyrazy pochodne.
 - Czy język jest wystarczającym narzędziem komunikacji?
 - Czy warto rozumieć inne niż własny systemy kultury?
 - Grupy kulturowe – podobieństwa i różnice.
 - Elementy kultury – idee, zachowania, produkty.
 - Wiara, religia.
 - Wytwory kultury: literatura, muzyka, sztuka, teatr, film, fotografia artystyczna.
 - Folklor, artefakty, mity, symbole.
 - Zachowania i zwyczaje (święta, sposób ubierania się, potrawy narodowe).
 - Podróże – różnice kulturowe.
 - Stereotypy.
 - Komunikacja pozawerbalna, język gestów i znaków.
 - Identyfikacja kulturowa.
 - Kultura bycia jednostki i grupy.
 - Kultura duchowa grupy jako „geniusz” narodu.
 - Historia kultury jako sposób poznania i rozumienia przeszłości.
- „Dydaktykę wiedzy kulturoznawczej – jak słusznie konstatuje Aleksander Szulc – utrudnia rozbieżność pomiędzy ogromną ilością informacji z takich

² E. Sapir, *Kultura, język, osobowość*, Warszawa 1978, s. 197–198.

³ Por. A. Szulc, *Słownik dydaktyki języków obcych*, Warszawa 1994, s. 119–120.

dziedzin, jak literatura, historia, geografia, sztuka, organizacja i metody działania władzy państwowej, a możliwościami procesu dydaktycznego. Dlatego konieczne jest dokonywanie jak najtrafniejszego wyboru materiału, stosownie do celu nauczania [...]”⁴.

Powstaje więc pytanie, co w programie uwzględnić, z czego zaś zrezygnować. Pojęcie „kultura” ograniczyłam do literatury (wyróżniając ją faworyzując), architektury, malarstwa, teatru i filmu. Pozostałe zagadnienia znalazły się poza programem. Moim zamierzeniem było ogólne zorientowanie studentów w zakresie historii literatury i kultury polskiej poprzez zapoznanie ich z prądami ideowo-artystycznymi, epokami literackimi, głównymi twórcami i zasadniczymi dla polskości dziełami. Wybitnym dziełem polskiej kultury jest w moim rozumieniu zarówno kolegiata w Tumie pod Łęczycą, jak i arcydramat narodowy *Dziady*. Przejdźmy jednak do konkretnego i podkreślmy, że zasadniczym celem tego szkicu jest ukazanie merytorycznej zawartości programu.

HISTORIA KULTURY POLSKIEJ

Średniowiecze (XIV–XV w.)

Teocentryzm, scholastyka – św. Franciszek z Asyżu, św. Tomasz z Akwinu, św. Augustyn.

Zadania literatury – moralizatorstwo, dostarczanie wzorców.

Początki piśmiennictwa w języku polskim.

Gatunki – żywoty świętych, misteria, moralitety, dramaty liturgiczne.

Style w architekturze – gotycki, romański; najważniejsze zabytki na ziemiach polskich.

Założenie przez Kazimierza Wielkiego Akademii Krakowskiej.

Twórczość kształtująca język, kulturę i świadomość narodową (religijna i świecka).

Renesans (XVI w.)

Inspiracje filozoficzne – Epikur, Cyceon, stoicy.

Humanizm, reformacja (kwestionowanie dogmatów religijnych).

Odprawa posłów greckich J. Kochanowskiego jako pierwszy polski dramat polityczny.

Twórczość literacka w języku polskim i jej zróżnicowanie (M. Rey, J. Kochanowski, A. Frycz-Modrzewski).

⁴ *Ibidem*.

Zabytki architektury renesansowej w Polsce.
Założenie przez Stefana Batorego Akademii Wileńskiej.

Barok (XVII–I poł. XVIII w.)

Inspiracje filozoficzne – F. Bacon, B. Spinoza.
Fascynacja zarówno życiem, jak i śmiercią.
Bogactwo metaforyki.
Kultura dworska i ziemiańska.
Sarmatyzm – narodowa potęga szlachecka, poszukiwanie domniemanych korzeni, inspiracja orientem.
Opera za Władysława IV.
Literatura plebejska – wzór ziemianina, żołnierza, hetmana, kobiety chrześcijańskiej.
Przedstawiciele: J. A. Morsztyn, J. Ch. Pasek, W. Potocki.
Założenie przez Jana Kazimierza Akademii Lwowskiej.
Zabytki architektury barokowej w Polsce.

Oświecenie (II poł. XVIII w.)

Racjonalizm, klasycyzm.
„Wiek rozumu” (Anglia), „wiek filozofów” (Francja), „wiek oświecony” (Niemcy).
Prądy artystyczne – klasycyzm, sentymentalizm, rokoko.
Gatunki literackie – bajka, satyra, poemat heroikomiczny, komedia, powieść nowożytna, esej, felieton.
Epoka reform politycznych, kulturalnych i oświatowych w Polsce.
Przedstawiciele: I. Krasicki, St. Trembecki, J. U. Niemcewicz, F. Zabłocki, St. Staszic.
Mikołaja Doświadczyńskiego przypadki jako pierwsza powieść polska.
W. Bogusławski jako ojciec sceny narodowej; 1765 – powstanie Teatru Narodowego w Warszawie, pierwszej polskiej sceny publicznej.
Walka „fraka z kontuszem” jako metafora ścierania się otwartości na wpływy kultury obcej z zaściankowością.
H. Kołłątaj – Komisja Edukacji Narodowej (1772).
Canaletto malarzem Warszawy.
M. Bacciarelli i P. Norblin jako prekursorzy XIX-wiecznego malarstwa polskiego.
Początek czasopiśmiennictwa.
Mecenat Stanisława Augusta Poniatowskiego w rozwoju kultury.

Romantyzm (I poł. XIX w.)

Inspiracje filozoficzne – spirytualizm, transcendentalny absolut, mistycyzm, irracjonalizm, mesjanizm.

Zespół postaw wobec świata: bunt przeciwko rzeczywistości, gotowość poniesienia ofiary życia, wiara w solidarność.

Szlachecko-niepodległościowy rodowód polskiego Romantyzmu.

Typ bohatera romantycznego.

Światopogląd ukształtowany na ideach Wielkiej Rewolucji Francuskiej.

Formacja kulturowa obejmująca wszystkie sfery ludzkiej świadomości i twórczości.

Gatunki literackie – ballada, powieść poetycka, poemat dygresyjny, dramat.

Oda do młodości jako manifest polskiego Romantyzmu.

Trzej wielcy bohaterowie (Gustaw-Konrad, Kordian, hr. Henryk).

C. K. Norwid jako spadkobierca polskiego Romantyzmu i prekursor nowego myślenia.

Malarstwo A. Orłowskiego i P. Michałowskiego.

Muzeum Romantyzmu w Opinogórze.

Utworzenie Królewskiego Uniwersytetu Warszawskiego.

Pozytywizm (II poł. XIX w.)

Światopogląd – wiara w wartość społecznego działania i znaczenia nauki.

Przedstawiciele: A. Comte, H. Taine, J. Stuart Mill, H. Spencer, K. Marks, F. Engels, K. Darwin.

Praca u podstaw – wysiłek przy przebudowie polskiego społeczeństwa, przełamywanie konserwatywnych nawyków i barier między klasami, podjęcie walki z ciemnotą i zacofaniem.

Praca organiczna – propagowanie unowocześnionych form ekonomicznych w przemyśle, rolnictwie, handlu.

Typ bohatera pozytywnego.

Gatunki literackie – nowela, opowiadanie, obrazek, szkic, gawęda, powieść realistyczna, powieść tendencyjna, kroniki, felieton, listy z podróży, reportaż, eseistyka, publicystyka.

Program pozytywizmu polskiego.

H. Sienkiewicz, B. Prus, E. Orzeszkowa (wykorzystanie ekranizacji ich powieści), M. Bałucki, A. Asnyk.

Rozwój teatru polskiego w II poł. XIX w. w Królestwie Polskim i w Galicji – epoka gwiazd.

A. Grottger malarzem powstania styczniowego.

J. Matejko jako najwybitniejszy przedstawiciel malarstwa historycznego.
Tematyka rodzajowa i pejzaż w malarstwie W. Gersona.

Młoda Polska (przel. XIX i XX w.)

Ostry podział na „starych” i „młodych”.

Postulat duchowego przeobrażenia narodu.

Epoka wielu nazw (neoromantyzm, modernizm, „fin de siècle”, dekadentyzm, naturalizm, symbolizm).

Inspiracje filozoficzne – A. Schopenhauer, F. Nietzsche, H. Bergson.

Gatunki literackie – powieść naturalistyczna, powieść psychologiczna, dramat symboliczny, dramat naturalistyczny, odmiany form lirycznych.

S. Wyspiański jako „artysta teatru”, poeta, malarz, witrażysta.

T. Rittner, G. Zapolska, S. Żeromski, W. S. Reymont.

Spektakle Teatru TV – *Z biegiem lat, z biegiem dni...*, *Noc listopadowa*, *Wyzwolenie*, *W małym domku*.

Filmy – *Wesele*, *Popioły*, *Ziemia obiecana*, *Chłopi*.

Malarstwo – W. Podkowiński, J. Pankiewicz, J. Mehoffer, J. Malczewski,

L. Wyczółkowski, J. Fałat.

Teatr młodopolski – epoka reżyserów.

Secesja i styl zakopiański w architekturze.

XX-lecie międzywojenne (1918–1939)

Teorie filozoficzne – materializm dialektyczny, sceptycyzm poznawczy, pragmatyzm.

Teorie naukowe – A. Einstein, Z. Freud, K. G. Jung, J. Watson, I. Pawłow.

Kierunki artystyczne – ekspresjonizm, futurizm, kubizm, dadaizm, nadrealizm, neoklasycyzm.

Awangarda poetycka (Skamandryci i Awangarda Krakowska).

Gatunki literackie – powieści wielogatunkowe, powieści sagi, opowiadania, eseistyka.

St. I. Witkiewicz i jego Teoria Czystej Formy w Teatrze – fenomen Witkacego.

Koncepcja „Teatru Monumentalnego” i „Reduta” J. Osterwy.

Spektakle Teatru TV – *Szewcy*, *Ferdydurke*, *Niespodzianka*, *Dwa teatry*.

Filmy – *Noce i dnie*, *Granica*, *Sanatorium pod Klepsydrą*.

Formiści i kapiści.

Malarstwo T. Makowskiego.

Kultura polska po Jalcie (1945–1989)

Polityka kulturalna socjalistycznego państwa.
Cezury wewnętrzne.
Literatura oficjalna, literatura „drugiego obiegu” i literatura emigracyjna.
Rozwój sztuki teatralnej i Teatru TV.
Film – szkoła polska i kino moralnego niepokoju.
Kultura chrześcijańska związana z Kościołem katolickim – refleksja nad kulturą w homiliach Jana Pawła II.
Przekłady współczesnej literatury polskiej na języki obce.

Życie kulturalne w Polsce roku 1990

Instytucje, stowarzyszenia, towarzystwa, fundacje kultury.
Muzea, teatry, galerie, biblioteki, Filmoteka Polska, czasopisma społeczno-kulturalne.
Geograficzne centra kulturalne kraju.
Najwybitniejsi współcześni pisarze, poeci, eseiści, krytycy, dziennikarze, kompozytorzy, instrumentalniści, soliści, dyrygenci, malarze, rzeźbiarze, scenografowie, aktorzy, reżyserzy, tancerze, choreografowie, twórcy sztuki użytkowej.
Podstawowe słowniki, leksykony, zarysy dotyczące literatury i sztuki.
Szkolnictwo artystyczne.
Instytuty naukowe zajmujące się badaniem literatury i sztuki.
Związki zawodowe artystów, plastyków, pisarzy, architektów, kompozytorów.
Ważniejsze informatory o festiwalach i innych prestiżowych przeglądach polskiej sztuki współczesnej.

Naszkicowany program stanowi zaledwie kanwę, którą prowadzący przedmiot wypełni zgodnie z możliwościami (mam na myśli wyposażenie lektoratu w literaturę, materiały ikonograficzne, filmowe, fonograficzne itp.), własnymi upodobaniami (zwłaszcza w odniesieniu do sztuki i literatury współczesnej) oraz zainteresowaniami studentów. Jeśli zaś idzie o te ostatnie, bywają bardzo szerokie. Niejednokrotnie chłonność młodzieży przekracza bowiem istniejące w uczelniach zagranicznych warunki prezentacji kultury polskiej w ramach programu studiów. Słuchacze winni zapoznawać się z literaturą polską w tłumaczeniu na ich język ojczysty, o ile takie przekłady istnieją, oraz z urywkami tekstów w oryginale – dotyczy to zwłaszcza liryki i dramatu. Sądzę, że warto w tym miejscu upomnieć się o jak najszybsze

opracowanie antologii złożonej z fragmentów polskiej literatury pięknej dla potrzeb polonistycznego i kulturoznawczego kształcenia cudzoziemców.

Równie ważną część wyposażenia lektoratu w materiały dydaktyczne stanowią wydawnictwa albumowe prezentujące polską architekturę, sztukę, malarstwo oraz filmy na kasetach VIDEO – zarówno fabularne, jak i dokumentalne, a także edukacyjne. Ogromną, jak się zdaje, ciągle jeszcze nie w pełni docenianą pomoc w przybliżaniu obcokrajowcom kultury polskiej mogą spełnić spektakle Teatru TV. Dla przykładu wymienię chociażby *Z biegiem lat, z biegiem dni...* A. Wajdy. Przedstawienie to, warte obejrzenia już choćby ze względu na wybitne wartości artystyczne, przynosi ogromną wiedzę z dziedziny polskiego obyczaju i naszej mentalności.

Jak już wspomniałam, szczególnie silnie należy podkreślać związki kultury polskiej z kulturą europejską, główny akcent kładąc na to, co w polskim życiu umysłowo-artystycznym przebiło się poza granice państwa i narodu. Nie można więc pominąć polskiego klasycyzmu w dobie Oświecenia, nurtu narodowowyzwoleńczego polskiego Romantyzmu, polskiej powieści realistycznej w Pozytywizmie. Nie sposób nie wspomnieć Stanisława Wyspiańskiego jako artysty teatru w rozumieniu E. G. Craiga czy Witkacego jako filozofa, malarza, dramaturga i teoretyka teatru ze wskazaniem na prowadzone na świecie badania nad jego twórczością. Z literatury nowszej należy ukazać znaczenie Witolda Gombrowicza, Tadeusza Różewicza, Pawła Jasienicy, Mirona Białoszewskiego, Mariana i Kazimierza Brandysów, Czesława Miłosza, Zbigniewa Herberta, Wisławy Szymborskiej, Sławomira Mrożka, Andrzeja Szczypiorskiego, Stanisława Barańczaka.

Prezentując niniejszy program, mam świadomość jego ułomności i niedostatków. Zdaję sobie sprawę, że przede wszystkim obciąża go to, co się w nim nie znalazło. Stało się tak po części za sprawą rygoru objętości. Wydaje się jednak, że różnorodność i wielość propozycji może przyczynić się do opracowania wzorcowego modelu programu z zakresu nauczania kultury polskiej cudzoziemców na poziomie średnio zaawansowanym. Ów argument zaważył na decyzji publicznego przedstawienia mojej wersji i poddania jej osądowi fachowców.